

JERZY STASZKIEWICZ

PROF. DR JANINA JENTYS-SZAFEROWA
W 75-lecie urodzin

Profesor dr Janina Jentys-Szaferowa urodziła się w Krakowie dnia 24 czerwca 1895 roku. Wychowywała się w rodzinie o wielkich tradycjach naukowych. Ojciec Jej, prof. Stefan Jentys był znanym rolnikiem i fizjologiem, profesorem uprawy roślin na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po ukończeniu gimnazjum w roku 1914, prof. Szaferowa odbyła w latach 1915—1919 i 1925—1926 studia na Uniwersytecie Jagiellońskim. W roku 1918, kiedy była jeszcze studentką, rozpoczęła pracę naukową w Instytucie Botanicznym UJ i prowadziła ją nieprzerwanie do roku 1939. Pierwszą pracę naukową ogłosiła w roku 1921. Było nią opracowanie rodziny *Betulaceae* do *Flory Polskiej*. W kwietniu 1931, prof. Szaferowa otrzymała na Uniwersytecie Jagiellońskim tytuł doktora filozofii za pracę nad budową błon pyłków leszczyny, woskownicy i europejskich gatunków brzoź oraz rozpoznawania ich w stanie kopalnym. W latach 1933—1939 wykonywała dla Instytutu Badawczego Lasów Państwowych prace zlecone nad brzozami, stając się w tej grupie roślin wybitną specjalistką. W tym czasie organizowała w szkołach, organizacjach harcerskich i robotniczych szereg odczytów i kursów z dziedziny nauk biologicznych oraz ochrony przyrody, wygłaszała też przez radio pogadanki.

W czasie okupacji, prof. Szaferowa zmuszona była zająć się utrzymaniem licznej rodziny. Jednocześnie pomagała swojemu mężowi, prof. dr Władysławowi Szaferowi,

w zdobywaniu zapomóg dla profesorów i w innej działalności związanej ze sprawowaniem przez prof. Szaferę funkcji rektora tajnego Uniwersytetu.

Po uzyskaniu niepodległości, prof. Szaferowa objęła w roku 1945 stanowisko starszego asystenta w Katedrze Cytologii Roślin i pełniła je do 31 sierpnia 1949 roku. Następnie w okresie jednego roku była pracownikiem naukowym Polskiej Akademii Umiejętności, a od września 1950 roku objęła stanowisko kierownika grupy biometrycznej w pracowni paleobotanicznej Państwowego Instytutu Geologicznego w Krakowie. W czerwcu 1951 roku złożyła egzamin habilitacyjny, przedkładając pracę pt. *Analiza zbiorowego gatunku Betula alba L. na podstawie pomiarów liści*. Jako docent, prof. Szaferowa prowadziła w roku akademickim 1951/52 wykłady dla studentów biologii pt. „Zagadnienia z morfologii drzew”. We wrześniu 1951 objęła kierownictwo pracowni Zmienności i Ewolucji Roślin w organizującym się w tym okresie Instytucie Botaniki Polskiej Akademii Nauk. W roku 1954 prof. Szaferowa została profesorem nadzwyczajnym, a dwa lata później kierownikiem Zakładu Zmienności Roślin, który wyłonił się z poprzednio istniejącej pracowni. W grudniu 1962 roku Rada Państwa przyznała prof. Szaferowej tytuł profesora zwyczajnego. Na stanowisku tym dała się poznać jako życzliwy opiekun młodzieży, opiekując się pracami magisterskimi i doktorskimi oraz prowadząc szereg kursów z zakresu biometrii. Po przejściu na emeryturę, co nastąpiło w roku 1965, w dalszym ciągu czynnie uczestniczy w pracach naukowych Zakładu, nad którym sprawuje opiekę naukową, służąc dawnym asystentom zawsze życzliwą radą i pomocą.

Działalność naukowa prof. Szaferowej jest bardzo różnorodna. Spis jej publikacji obejmuje 69 pozycji. W pierwszym okresie działalności naukowej prof. Szaferowej przeważają prace o charakterze popularnonaukowym, o czym świadczą liczne artykuły drukowane w czasopismach lub dziennikach. Jednocześnie autorka kieruje swoją uwagę na rodzaj *Betula*, któremu pozostanie wierna przez cały okres swojej działalności naukowej. Zajmując się wtedy przede wszystkim zmiennością roślin współczesnych, zawsze starała się, aby wyniki Jej prac były również przydatne dla paleobotaniki.

Prace prof. Szaferowej wykonane po II wojnie światowej można podzielić na 3 grupy. Są to prace z dziedziny morfogenezy, zmienności roślin współczesnych i zmienności historycznej roślin. Do pierwszej grupy należą prace: o morfologicznych kryteriach starzenia się i odmładzania roślin (1955) oraz o wielopostaciowości liści drzew i jej przyczynach (1955). Druga grupa jest reprezentowana przez szereg prac poświęconych zmienności brzoź z sekcji albae (1949, 1950, 1952, 1953). Wśród nich szczególnie dużo czasu poświęciła prof. Szaferowa brzozie ojcowskiej, starając się wyjaśnić jej genezę, co wymagało założenia plantacji doświadczalnych i prowadzenia licznych krzyżówek. Wynikiem tych badań była praca pt. *Badania systematyczno-doświadczalne nad Betula oycoviensis Besser* (1967) i związane z nią tematycznie prace wykonane przez współpracowników.

Z dziedziny badania zmienności roślin kopalnych należy wymienić pracę wykonaną wspólnie z M. Białobrzeską nad owocami rodzajów *Ostrya* i *Carpinus* (1953),

oraz pracę wykonaną z J. Truchanowiczówną o nasionach *Menyanthes* od plicenu po okres współczesny (1953). Następnie ukazał się cykl prac poświęconych rodzajowi *Carpinus* (1958, 1960, 1961, 1964). Do tej dziedziny należy także szereg innych drobniejszych prac.

Wielki wkład do nauki światowej wniosła prof. Szaferowa, tworząc nową i oryginalną metodę graficznego przedstawiania różnic i podobieństw między populacjami roślin, zwaną graficzną metodą linii wielkości i kształtu. Przy pomocy tej metody wykonano w Polsce około 70 prac. Posługują się nią także naukowcy w ZSRR, USA, Kanadzie, Japonii, Czechosłowacji, Rumunii, Bułgarii i w innych krajach.

Wreszcie należy wspomnieć o wkładzie prof. Szaferowej w botaniczne kształcenie młodego pokolenia. W wyniku zajęć prowadzonych na Uniwersytecie napisała Ona popularny klucz do oznaczania 100 roślin, który do chwili obecnej doczekał się 15 wydań (rok 1970 — 70 000 nakładu), a przeznaczony jest dla uczniów szkoły podstawowej.

Prof. Szaferowa wyjeżdżała szereg razy za granicę, odbywając tam studia specjalistyczne, zapoznając się z przyrodą, bądź też będąc oficjalnym członkiem delegacji naukowych. Już w roku 1925 uczestniczyła w Międzynarodowym Zjeździe Geografów Roślin w Szwecji i Norwegii, w r. 1928 przeprowadziła studia w zielniku w Genewie, a w r. 1931 w Kew Gardens. Po wojnie wyjeżdżała do Szkocji jako delegat PAN na V Międzynarodowy Kongres Unii Ochrony Przyrody w Edynburgu (1956), brała udział w Międzynarodowej Konferencji Badaczy Czwartorzędu w Szwajcarii (1957), była delegatem na VI Międzynarodowym Kongresie Unii Ochrony Przyrody w Atenach (1958), delegatem PAN na Międzynarodowym Kongresie Botaniki w Montrealu (1959), wreszcie uczestniczyła w Kongresie Unii Ochrony Przyrody i jej zasobów i w VI Kongresie Międzynarodowej Asocjacji dla Badań Czwartorzędu, które odbyły się w Polsce. W obradach brała czynny udział, wygłaszając referaty.

Prof. Szaferowa, mimo iż tylko przez krótki okres czasu była związana z Uniwersytetem Jagiellońskim i jego działalnością dydaktyczną, wychowała wcale liczną grupę osób pracujących naukowo. Pod Jej kierunkiem wykonano 9 prac magisterskich, 6 prac doktorskich i 1 rozprawę habilitacyjną, 42 prace zostały ogłoszone drukiem, a kilka dalszych jest w przygotowaniu.

Prof. Szaferowa jest osobą wymagającą, ale bardzo życzliwą. Własną pracę naukową stawiała zawsze na ostatnim miejscu. Mimo licznych kłopotów osobistych, dla swoich uczniów miała wiele serca i czasu. Za to Ją szanują i kochają.

WYKAZ PUBLIKACJI PROF. DR JANINY JENTYS-SZAFEROWEJ

1921

1. *Betulaceae*. W dziele: *Flora Polska* 2: 3—17, Kraków PAU.

1926

2. *Na Lofotach* (Szkic z podróży odbytej w lecie 1925 r.). *Wiedza i Życie* 1 (2): 1—21.
3. *W kraju białych nocy* (Szkic z podróży do Laponii). *Naokoło świata* 33: 51—74.
4. *Wikingowie i ich sztuka*. *Wiedza i Życie* 1 (8): 45—54.

1928

5. *Brzoza ojcowska (Betula oycoviensis Bess.). Historia i charakterystyka gatunku.* Rocznik Polsk. Tow. Dendr. 2: 69—88.
6. *La structure des membranes du pollen de Corylus, de Myrica et des espèces européennes de Betula et leur détermination à l'état fossile.* Bull. de l'Acad. Pol. des Sc. et Lett. Cl. des Sc. Math. et Nat. Ser. B, 68: 75—125.

1929

7. *Budowa błon pyłków leszczyny, woskownicy i europejskich brzoź oraz rozpoznawanie ich w stanie kopalnym.* Rozp. Wydz. Mat. Przyr. PAU. dz. B (1928), 68 (5): 1—41.

1931

8. *W delcie Dunaju.* Kurier Literacko-Naukowy z dn. 7. XII.

1933

9. *Brzoza.* Biblioteczka Przyrodnicza „Dla wszystkich“ Nr. 234, ser. C. Str. 68. Poznań—Warszawa—Wilno—Lublin. Nakł. Księg. św. Wojciecha.

1935

10. *Nauczycielki w gimnazjach męskich.* Głos Narodu z dn. 24. XII.

1936

11. *Jak powstała i żyje delta Dunaju.* Głos Narodu z dn. 24. XII.

1937

12. *Limba, królowa gór.* Młody Przyrodnik 1 (2): 1—3.
13. *Z badań biometrycznych nad zbiorowym gatunkiem Betula alba L. I. Wielopostaciowość liści brzoź.* Instytut Badawczy Lasów Państwowych. Rozprawy i sprawozdania. Ser. A, 26: 1—57.

1938

14. *Cis, drzewo ginące.* Młody Przyrodnik 2 (4): 56—58.
15. *Historia herbaty.* Wszechświat (wileński) 5: 1—7.
16. *Krokus i zimowit.* Młody Przyrodnik 1 (7): 4—7.
17. *Z badań biometrycznych nad zbiorowym gatunkiem Betula alba L. II. O możliwości krzyżowania się gatunków Betula verrucosa Ehrh. i Betula pubescens Ehrh.* Instytut Badawczy Lasów Państwowych. Rozprawy i sprawozdania. Ser. A, 40: 7—84.

1939

18. *Kwiaty w naturze i sztuce.* Str. 128. Lwów, K. S. Jakubowski (współautor W. Szafer).
19. *Polskie brzozy.* Młody Przyrodnik 2 (7): 105—109.
20. *Świejące rośliny.* Młody Przyrodnik 2 (9): 132—135.

1947

21. *Poznaj 100 roślin. Klucz do oznaczania 100 gatunków roślin kwiatowych dzikich i hodowanych.* Str. 66. Warszawa PZWS.

1948

22. *Brzoza*. Biblioteka popularno-naukowa „Wiedzy”. Str. 83. Warszawa, Spółdz. Wyd. Wiedza.
 23. *Kwiaty w naturze i sztuce*. Biblioteka popularno-naukowa „Wiedzy”. Str. 152. Warszawa, Spółdz. Wyd. Wiedza.

1949

24. *Analysis of the collective species Betula alba L. on the basis of leaf measurements. Part I: Aim and method of the work on the example of Betula verrucosa Ehrh.* Bull. de l'Acad. Pol. des Sc. et des Lett. Cl. des Sc. Math. et Nat. 7—10: 175—214.

1950

25. *Analysis of the collective species Betula alba L. on the basis of leaf measurements. Part II: Betula pubescens Ehrh., B. tortuosa Ledeb., B. carpatica Waldst. et Kit.* Bull. de l'Acad. Pol. des Sc. et des Lett. Cl. des Sc. Math. et Nat. Ser. B, 1—3: 1—63.
 26. *Poznaj 100 roślin. Klucz do oznaczania stu gatunków roślin kwiatowych dzikich i hodowanych*. Wyd. II. Str. 68. Warszawa, PZWS.

1951

27. *Kształt liści a wiek fizjologiczny*. Wszechświat 5: 129—134.
 28. *Analysis of the collective species Betula alba L., on the basis of leaf measurements. Part III: Betula oycoviensis Bess. and Betula obscura Kotula.* Determination on the basis of a single leaf. Bull. de l'Acad. Pol. des Sc. et des Lett. Cl. des Sc. Math. et Nat. Ser. B. 1—2: 1—40.

1952

29. *Graficzna metoda porównywania kształtów roślinnych*. Kosmos, Ser. A. 66 (1—3): 346—377 (r. 1948—1951).
 30. *Sposób przedstawiania pokroju brzoź z rozmaitych szerokości geograficznych*. Acta Soc. Bot. Pol. 21 (4): 735—745.

1953

31. *Owoce rodzajów Carpinus i Ostrya*. Prace Inst. Geol. 10: 5—35 (Współautor M. Białobrzeska).
 32. *Nasiona Menyanthes L. w Polsce od pliocenu po okres współczesny*. Prace Inst. Geol. 10: 37—59 (Współautor J. Truchanowiczówna).
 33. *Poznaj 100 roślin. Klucz do oznaczania stu gatunków roślin kwiatowych i hodowanych*. Wyd. III. Str. 66. Warszawa, PZWS.
 34. *Studia nad brzozą ojcowską (Betula oycoviensis Bess.)*. Ochrona Przyrody 21: 34—57.

1954

35. *Poznaj 100 roślin. Klucz do oznaczania stu gatunków roślin kwiatowych dzikich i hodowanych*. Wyd. IV. Str. 64. Warszawa, PZWS.
 36. *Roślina broni się przed śmiercią*. Życie Warszawy z dn. 24. XII.

1955

37. *Kartki z historii jednej rośliny*. Życie Warszawy z dn. 11. VI.
 38. *Morfologiczne kryteria starzenia się i odmładzania roślin*. Kosmos, Zeszyty problemowe 4: 25—40.
 39. *Wielopostaciowość liści drzew i jej przyczyny*. Acta Soc. Bot. Pol. 24 (1): 207—236.
 40. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. V. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1956

41. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. VI. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1957

42. *Importance of Quaternary Materials for Research on the Historical Evolution of Plants*. Veroff. Geobot. Inst. Rübel in Zürich 34: 67—73.
43. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. VII. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1958

44. *The genus Carpinus in Europe in the paleobotanical literature*. Monogr. Bot. 7: 3—59.
45. *Uwagi o stosowaniu graficznej metody porównywania kształtów w pracach hodowlanych*. Hodowla roślin, aklimatyzacja i nasiennictwo 2 (4): 423—437.
46. *Międzynarodowy Zjazd Botaników pracujących nad zagadnieniami czwartorzędu*. Kosmos „A”. 7 (1): 89—91.
47. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. VIII. Str. 64. Warszawa, PZWS.
48. *Znaczenie materiałów czwartorzędowych dla badań nad ewolucją historyczną roślin*. Kosmos „A” 7 (1): 3—8.
49. *Kwiaty w naturze i sztuce*. Str. 133. Warszawa, PWN (Współautor W. Szafer).

1959

50. *Graficzna metoda porównywania kształtów roślinnych*. Nauka Polska 7 (3): 79—110.
51. *A graphical method of comparing the shapes of plants*. Rev. Pol. Acad. of. Sc. 4 (1): 9—38.
52. *Graficzeskiej metod sravnenija rastitielnych form*. Żurn. Pol. Akad. Nauk 4 (1): 9—38.
53. *Ochrona roślin w małych rezerwatach*. Chrońmy przyr. ojcz. 15 (5): 19—24.
54. *Problematyka brzozy czarnej*. Rocznik Sekcji Dendr. Pol. Tow. Bot. 13: 11—66.
55. *Biometrical Method in investigations of the historical Evolution of Plant*. Proceed. Int. Bot. Cong. Montreal 180—181.
56. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. IX. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1960

57. *Międzynarodowy Kongres Botaniczny w Montrealu*. Kosmos „A” 7 (1): 85—93.
58. *Morphological investigations of the fossil Carpinus nutlets from Poland*. Acta Palaeobot. 1 (1): 3—43.
59. *Zagadnienia systematyczne i paleobotaniczne omawiane na IX Międzynarodowym Kongresie Botanicznym w Montrealu*. Wiad. Bot. 4 (1): 3—9.
60. *Some species of birch endemic in Poland*. State Cons. for. Conserv. of Nat., Poland, Warsaw 7: 3—11.
61. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. X. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1961

62. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. XI. Str. 64. Warszawa, PZWS.
63. *Anatomical investigations on fossil fruits of the genus Carpinus in Poland*. Acta Palaeobot. 2 (1): 3—33.

1962

64. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. XII. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1964

65. *Metody biometryczne w badaniu ewolucji historycznej roślin*. Acta Soc. Bot. Pol. 33 (1): 74—94.
66. *The role of the glacial epoch in the history of the species Carpinus betulus in Europe*. Rep. of the VI-th Intern. Cong. on Quatern. Warsaw 1961, 2: 433—437. Łódź, PWN.

1967

67. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. XIII. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1968

68. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. XIV. Str. 64. Warszawa, PZWS.

1970

69. *Poznaj 100 roślin*. Wyd. XV. Str. 64. Warszawa, PZWS.